

עומקא דפרשה

- נבואה לדורות
- שער הציון
- הנחת נ"ך על חומש

- קריאת נ"ך ללא הבנה
- קריאת הפטרה מחומש
- החילוק בין נביאים לכתובים

פר' כי תשא - בעניני נביאים וכתובים
בס"ד עש"ק י"ד באדר א' תשע"ד

קריאת ההפטרות מחומשין שלנו

הרב אפרים גריב

במ"ב ס' רפ"ד סק"א הביא דברי הלבוש שכתב שהיה נ"ל שאין יוצאין בקריאת הפטרה מחומשין הנדפסין כיון שאין נכתבים כהלכות ס"ת ומגילה. ועיין ט"ז ומג"א שישבו המנהג וס"ל דאף שקורין מספרי דפוס על נייר ושלא בגלילה אעפ"כ יוצאין ידי קריאת ההפטרה. וכתב במג"א שצריך לקרוא הפטרה מתוך נביאים שלימים הנדפסין ולא מתוך הפטרה הנדפסת לבד בחומש, ומ"מ אם אין להם אלא זאת יש לסמוך להקל לקרוא בזה כדי שלא לבטל קריאת ההפטרה, אך לכתחילה בודאי ראוי לכל ציבור שיהא להם נביאים הנכתבים כדן עכ"ל.

והנה ע"פ דברי מג"א אלו נהגו בהרבה מקומות לקרוא ההפטרה מתוך ספר שלם של נביאים ולא מהפטרה הנדפסת בחומשין. אולם כד נדייק בדיון זה נראה שאין לזה מקור כלל דז"ל המג"א בריש סי' רפ"ד, איתא בגיטין ס': שאסור לכתוב הפטרות (משום שאין כותבין אלא ספר שלם) אלא, משום עת לעשות הפרו תורתך כלומר שאין יכולת ביד הציבור לקנות להם נביאים שלימים (התירו לכתוב ספרי דאפטרטא). וא"כ השתא שנתגלה מלאכת הדפוס והספרים ת"ל בזול אסור לכתוב הפטרות דהא קיי"ל (לגבי נביאים) דפוס כתיבה מעלייתא היא ע"כ. ויוצא לדעת המג"א שכהיום או יכתבו נביאים שלמים כדנים ולא ספרי דאפטרטא או שדיפסו נביא שלם ובהם יקראו ההפטרות וא"כ בימינו מאי אהני לן ספר שלם הרי אינו נדפס בכח גברא אלא בצילום או ע"י מחשב וכדומה ואין לזה דין כתיבה לגבי נביאים, והגם שיתכן שמטעם עת לעשות מותר ללמוד בהם אולם האיך אפשר להפטר מתוכם הא לא נכתבו כדנים, וע"כ צ"ל דמה שאנו קורין ההפטרה מספרים שלנו הוא משום שסמכין על דעת הט"ז שם שאף שדפוס הוא כתיבה מעליא, אעפ"כ כל היתר לקרוא בהם הוא מטעם עת לעשות, וכדכתב במחצה"ש שלדעת הט"ז אפשר לקרוא ההפטרות מתוך חומשין הנדפסין וא"צ לספר שלם, וא"כ יתכן לדעת הט"ז שגם ספרים שלנו נכלל בהיתר דעת לעשות, וכמו שכתב בחזו"א ידים ס"ח אות י"ב דאחרי שהותר לכתוב ספרא דאפטרטא ואף שאינו ספר שלם, משום עת לעשות, א"כ גם על הנייר ובדפוס אף שלא היו ככתיבה, הותר מטעם עת לעשות. וכ"ש לפימש"כ הגר"ז בסי' הנ"ל דלא נתקן כלל לקרוא הפטרה מספר כשר רק שלא יקרא על פה.

ולכן נראה דאין קפידי לקרות מתוך ספרי נביאים שלמים שלנו, דהא לדעת המג"א הרי אין יוצאין בהם דלא נדפסו, ולדעת הט"ז הרי א"צ לספר שלם. (ולדעת החזו"א אף אם נדפס, לא נחשב לספר שלם, והוא פליג לגמרי על הט"ז ומג"א.)

ואחרי שנתבאר בעז"ה שהיתר לקרוא בספרים שלנו אינו כ"כ מרווח, א"כ בודאי יש להשתדל עכ"פ להפטר מספרא דאפטרטא (דהיינו כתובים על קלף בדיו) וכדכתב בערוה"ש שם שזה הותר מדינא דגמי (ויתכן דבימינו אף לדעת המג"א שרי לכתבו דהא אין לנו ספרים הנדפסין בכ"ג, והרי אף בזמנו נדפסו סדורי תפלה עם פסוקים מלוקטים מהתנ"ך כיון שא"א להתפלל באופן אחר). והאמת יורה דרכו דאף אלו שמפטרין מתוך נביאים שלימים שנכתבו כדן ס"ת עדיין נזקקים להיתר דאפטרטא דהרי סדר פרשיות הנביאים בסתומות ופתוחות אינו ידוע, והדין הוא שינה פרשיותיה פסולה, אלא ע"כ מאי דקרינן בהו משום דלא גריעי מספרא דאפטרטא. אולם יתכן דאית בהו עכ"פ מעלה דספר שלם.

בדין קריאת נ"ך בלא הבנה

הרב יצחק זאב כנן

יש לדון במי שקורא בנביאים וכתובים, ואינו מבין את פירוש המילים, האם מקיים בזה מצות ת"ת, או"ד אין ע"ז שם של 'לימוד' תורה. והנה בשו"ע (או"ח גא) כתב 'קבעו לשונות אחר פרשת התמיד, פרק איזהו מקומן ובריתא דרבי ישמעאל, כדי שיזכה כל אדם ללמוד בכל יום, מקרא משנה וגמרא וכו', ובמשנ"ב כתב בשם המג"א 'ואין קריאת פרק זה ובריתא זו, עולה ללימוד משנה ותלמוד, אלא למי שמבין וכו', אבל אם אומר המשנה והבריתא ואינו מבין, אינו נקרא לימוד', ומוכח מהמג"א דבלימוד בלא הבנה, אינו מקיים מצות ת"ת.

אכן מרן הגר"ח קנייבסקי שליט"א, כתב בהקדמה לס' נחלת אליהו, שהגר"א דושניצר זצ"ל שאל את מרן החזו"א זצ"ל, מה דינו של מי שביקר ברה"ת, ואמר הפסוקים יברכך וכו', אלו דברים וכו', ולא כיוון בפירוש המילים, האם יצא בזה יד"ח ת"ת, והשיב מרן החזו"א שיצא בזה, ולכאן מוכח דדעת החזו"א דגם לימוד בלא הבנה נחשב לת"ת, ודלא כהמג"א הנ"ל.

והנה בשו"ע הרב (ת"ת ביב-יג) חילק בין תורה שבכתב לתורה שבע"פ וכתב 'אם מוציא בשפתיו, אע"פ שאינו מבין אפילו פירוש המילות וכו', הרי זה מקיים מצות ולמדתם וכו', במה דברים אמורים בתורה שבכתב, אבל בתורה שבע"פ, אם אינו מבין הפירוש אינו נחשב לימוד כלל'. ומעתה יתכן לומר, דהחזו"א לא חולק על המג"א, משום דיתכן דהמג"א איירי רק על פרק איזהו מקומן ובריתא דר"י, דהוה תושבע"פ, ולכן כתב דהלומד אותם בלא הבנה לא נחשב לת"ת. וכן במעשה עם החזו"א, יתכן דהא דהחזו"א השיב דאף כשלא כיוון בפירוש המילים, מ"מ יצא יד"ח ת"ת, איירי רק על הברכת כהנים שאמר בלא כוונה, ומשום דהוה תורה שבכתב, אלו במשנת 'אלו דברים מודה לד"ח ת"ת, ומסתבר דעיקר השאלה שנשאל החזו"א היתה, האם יצא יד"ח ברה"ת, אף דלא כיוון בפירוש המילים של מה שלמד אח"כ, וע"ז הרי די דהברכת כהנים לחוד תיחשב לת"ת.

ומעתה בנידו"ד, במי שקורא בנ"ך ואינו מבין את פירוש המילים, לכאן נראה דמקיים בזה מצות ת"ת, משום דהוה תורה שבכתב, וכמ"ש בשו"ע הרב, שבתורה שבכתב אף קריאה בלא הבנה נחשבת ת"ת.

והנה יש שרצו להוכיח, שאינו מקיים בזה מצות ת"ת, מהא דמטו משמי דהמהרי"ל דיסקין זצ"ל, ליישב את הקושיא הידועה, בגמי מגילה (ג) שמבטלין ת"ת ובאין לשמוע מקרא מגילה, מדוע קריאת המגילה נחשבת כביטול תורה, עפ"י הגמי במגילה (יח) דלא ידעינן מה ביאור המילים 'האחשתרנים בני הרמכים', וא"כ בזמן קריאת המילים הללו, הוה ביטול תורה. ומוכח דהקורא בנ"ך ואינו מבין, אינו מקיים מצות ת"ת.

אכן נראה לדחות דבריהם, דהנה דעת השו"ע (או"ח מזד) דהמהרה"ר בד"ת א"צ לברך ברה"ת, ובהליכות שלמה' (תפילה ו,ה) כתב 'השומע ד"ת מפי אחר חייב בברכה', ובדברי הלכה ביאר 'ולא מדין שומע כעונה שבכל התורה, דשו"כ אמרינן רק במה שצריך לשמוע כדי לצאת יד"ח, משא"כ בנידו"ד, אלא משום דכך עיקר צורת ת"ת, שאחד אומר וחברו או תלמידו שומע'. וא"כ מבואר דעת הגרשז"א זצ"ל, שבמצות ת"ת לא אמרינן שו"כ, והא דהשומע ד"ת מברך ברה"ת, זהו משום מצות ת"ת דמקיים בשמיעה לחוד, אך אינו נחשב כעונה, ולפ"ז עולה השומע מגילה, אף שלגבי מצות מקרא מגילה, אמרינן שו"כ, אך גבי מצות ת"ת שבקריאת המגילה, לא אמרינן שו"כ, ורק מ"מ מקיים מצות ת"ת בשמיעת המגילה אפי' שאינו כעונה.

והנה לשון השו"ע הרב, דבקריאת תורה שבכתב, אף כשאנו מבין מקיים מצות ת"ת, 'אם מוציא בשפתיו, והיינו דבההורו בד"ת שבכתב, כשאנו מבין אינו מקיים מצות ת"ת, ומעתה לדעת הגרשז"א דבת"ת ל"א שו"כ, א"כ השומע ד"ת שבכתב ואינו מבין, אינו מקיים בזה מצות ת"ת, משום דרק הקורא בתורה שבכתב, מקיים מצות ת"ת אף כשאנו מבין, אך בשמיעת ד"ת צריך להבין. ומעתה יתכן דהמהרי"ל דיסקין מודה, שגם קריאת נ"ך בלא הבנה הוה ת"ת, ומה שתירץ דאיכא ביטול תורה בקריאת 'האחשתרנים בני הרמכים', זהו משום דהגמי איירי בבאים לשמוע מגילה, ובשמיעת ד"ת בעי הבנה אפי' בתורה שבכתב וכנ"ל, אך אין ראייה דהקורא בנ"ך ואינו מבין, אינו מקיים מצות ת"ת.

הגליון מוקדש

לזכות החתן הרב ישראל מאיר כץ נ"י
ולזכות הכלה יוכבד לבית טוננפלד הי"ו
שיזכו לבנות בית נאמן בישראל
ויזכו ההורים לנחת מכל יו"ח בשמחה וכל טוב

נבואה לדורות - פתבם על לוח לָפָךְ

הרב אברהם וינברג

דברי הנבואה נאמרו ונתנו בשתי צורות - כנאמרים להיכתב וכנאמרים שלא להיכתב. "הרבה נביאים עמדו להם לישראל, כפלים כיוצאי מצרים. אלא נבואה שהוצרכה לדורות - נכתבה ושלא הוצרכה - לא נכתבה" (מגילה יד).

כפי שכתב הרמב"ם בהלכות יסודי התורה: "הנביא אפשר שתהיה נבואתו לעצמו בלבד - להרחיב לבו ולהוסיף דעתו עד שידע מה שלא היה יודע מאותן הדברים הגדולים. ואפשר שישולח לעם מעמי הארץ או לאנשי עיר או ממלכה לכוון אותם ולהודיעם מה יעשו או למונעם ממעשים הרעים שבידיהם" (ז,ז).

גם דברי הנבואה שנאמרו על מנת להיכתב, התגלו תחילה כאמירה ואחר כך היה גילוי נוסף שבא לנביא הכותב בהכתבה מדויקת משמים (ראה חידושי הגר"ז מנחות ל. בשם הגר"ח). ההכתבה באה במדויק על הכל, על התוכן ועל הסגנון. כפי שאמרו חז"ל: "אין שני נביאים מתנבאים בסיגנון אחד" כמתבאר שם, הסגנון המיוחד של הנביא ההוא בדווקא, הסגנון שלו הוא המבטא את היותו נביא אמת לה' (סנהדרין פטא, ב). בסגנונו הוא ורק כך, באה לביטוי הדרך שלו וההכנות האישיות והמיוחדות שבו (המלבי"ם בהקדמה לירמיהו).

במקביל אל הנבואות שנתנו כדברי נבואה, עומדות הנבואות שנתנו כשהן מיועדות להָאָמַר עלי פינו ובפינו שלנו בלבד. כל אותן הלכות למשה מסיני, נתנו כפירוש וכהשלמה שבעל-פה אל התורה שבכתב. כך פותח הרמב"ם את הקדמתו: "כל המצות שניתנו לו למשה בסיני בפירושן ניתנו. שנאמר וְאֶתְּנָהּ לְךָ אֶת לַחֹת הָאֶבֶן וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה (שמות כד,ב). תורה - זו תורה שבכתב. וְהַמִּצְוָה - זו פירושה. וצונו לעשות התורה על פי המצוה. וּמִצְוָה זו היא הנקראת תורה שבעל-פה". התורה שבעל-פה נתנה כנבואה שתיכתב על לוח לבנו - כְּתָבְהָ עַל לוח לָפָךְ (משלי גג). כשם שכל מצוותיה של תורה שבכתב נתנו בסיני עלי לוחות האבן - "כל שש מאות ושש ועשרה מצות בכלל עשרת הדברות הן" (רש"י כד,ב). כך נתנה התורה שבעל-פה (בית הלווי ח"ג דרוש יח. העמ"ד שמות לד,כז. הקדמה לשערי ישר). כל עיסוק שלנו בתורה שבעל-פה, נחשב כחיקוק של אותה נבואה שנתנה למשה מסיני. כשהכתיבה שבלבנו נחקקת בסגנון הקבלה שלנו, בדיוק כמו כל סגנון נבואה בשעת העברתה אלי כתב. אנחנו נזכה לכתוב אותה על לוח לבנו בסגנון שלנו בדווקא. בהתאם להכנה שלנו, לכתב שהשקנו בה, לרצון ולתפילות שלנו לזכות בהבנתה ולהסרת מסווה הסכלות מעל עינינו, כשנבקש לזכות ולראות בגילוי אורה של תורה (ראה הקדמת הרמב"ם לפיהמ"ש "ואין לאדם").

כשם שהעברת הכתיבה מהספר אל הפה, מונעת התבוננות באותיות ובמילים המאירות והמחכימות "ולכך תורה שבכתב אסור לאומרה בעל פה, כדי שיתדבק בראיית אותיותיה" (השל"ה מסכ' שבועות תו"א,ס). כך במקביל, העברת הכתיבה האישית הזו אל דיו וגוויל, היא העקירה של הסגנון האישי שלנו, של החיוניות האנושית שלנו המתחברת אל התורה שבעל פה (ע"פ תפארת ישראל סח).

גם כאשר הגיעה אותה "עצת" שחיבה את רבינו הקדוש לשמור על נשמתה ומשנתה של תורה בהפרת ובעקירת מושג יסוד שבה - "עת לעשות לה' הפרו תורתך - אמרי: מוטב תיעקר תורה ואל תשתכן תורה מישראל" כפי שמפרש רש"י: "עת לעשות לה' - כשעושי' הדבר לשם קדושת השם ראוי להפר תורתך ומוטב תעקר כו" (תמורה יד,ב). ההשוואה ע"פ הקדמת הרמב"ם לספרו ראה מקו"ז).

גם כאשר החלה התורה שבעל פה להיכתב בראשי פרקיה, העיקרון נשמר - התורה הכתובה במשנה ובגמרא נשארה כתובה בעל-פה. רבי יוחנן בארץ ישראל ורבינא ורב אשי בגולת בבל, שימרו את השמיעות והאמירות בעת פְתָבְהָם את התלמוד הירושלמי והגמרא הבבלית. הם לא כתבו את המסקנה העולה מאותן שמיעות אלא שימרו את המהלך, את המשא והמתן כמו שהוא. הלהבה והלהט, האש והריתחא, הובאו עלי גיליון שבלב עם האותיות שנתור כפורחות בחללן של בתי המדרשות ולכן לא כתבו את מסקנות הסוגיות כספרי הלכה וסיכום. כפי שמביא השל"ה הקדוש את דברי הראשונים המטעימים זאת: "כתב הריקאנטי: והבן מה שאמרו רז"ל 'דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרם על פה, ודברים שבעל פה אי אתה רשאי לאומרם בכתב' (גיטין סב,ב). כי כל אחד הפך חבירו... ותבין מה טעם נמנעו רבינא ורב אשי מלעשות פסקי התלמוד לבד המשא ומתן - כי הוא העיקר". ורבי יהודה חייט הביא דברי רבי מנחם ריקנאטי... ושם כתוב בזה הלשון: והתורה שבעל פה, מצוה הוא לפלפול שיטות הלכה, כי כל זה הוא מה שהתורה שבעל פה, היא רוממת אליו, על כן צריך לתת לה חלקה כפי הראוי לה. ובהו יוצא הזב רותח כפי האומרים, מה לנו לצרר הזאת ללמוד כל ששה סדרים ולאבד בהם שנותינו, יותר טוב הוא ללמוד הפוסקים ולהתעסק אחר כן בחכמות אחרות. אמנם תלמוד גדול - לישא וליתן בהלכה " (של"ה הג"ה למס' שבועות נר מצוה טז). התורה שבעל פה נותרה קיימת בפה ובבתי המדרש עובר המפתח הגנוז, השמור והמונח בין גוויליה של גמרא ובלבבות החכמים - "הומפתחות האלה השאירים בידי תלמידיהם שקיבלום מידם, ואמנם עליהם סמכו שלא ימסרום אלא לתלמידיהם אחריהם שהם הגונים כמותם וכן מדור אל דור" (רמח"ל מאמר על ההגדות).

החילוק שבין נביאים לכתובים

הרב ר. ברוך

א. תנן באהלות פ"ז מ"א "החורש את הקבר הרי זה עושה בית הפרס, עד כמה הוא עושה, מלא מענה מאה אמה וכו'" ופי' הרמב"ם "ומענה הוא הקו אשר יקוה אותו המחורש על ארץ השדה, אמר הנביא על גבי חרשו חורשים האריכו למעניתם", עכ"ל. והנה פסוק זה אמרו דוד המלך בתהלים (קכט), והוא מהכתובים ולא בספרי הנביאים, וצ"ב איך כת' ע"ז הרמב"ם אמר הנביא. ובפשוטו צ"ל דכתב כן כיון שדוד המלך ע"ה בעצמו היה נביא כמבואר בסוטה מ"ח, וכן רש"י במגילה (יד). מונה את דוד בכלל מ"ח נביאים. אבל זה ק"ק דנביא אינו שם של אדם אלא הוא שייך ל**דברים** שאומר וכיון שדברים אלו לא נבניאין נאמרו, א"כ מה שייך בזה אמר הנביא.

אלא צ"ל דגם שם שנאמר בכתובים נאמר בנביאות, אלא שהם ב' בחינות של נבואה שיש נבואות ששייכות לספרי הנביאים ויש נבואות ששייכות לספרי הכתובים, ולכן גם בכתובים שייך לומר אמר הנביא. אמנם לפי"ז צ"ב מה החילוק בין ספרי נביאים לכתובים.

ב. והנה התו"ט במשנה שם כ' ואע"פ שזה הפסוק בתהלים, ולא נמנה ספר תהלים אלא עם הכתובים **ברוה"ק** (ע"י ב"ב יד: ורמב"ם הל' סת"ם ז,טו) אעפ"כ לא נמנע הרמב"ם לקרוא נביא, **כי גם רוה"ק מכלל מדרגות הנבואה** הוא, ואע"פ שהמדברים **ברוה"ק אינם נביאים**, אפ"ה במקצת העתים יהיו **נקראים** נביאים כמ"ש הרמב"ם בס' המורה וכו', עכ"ל. ומבואר כנ"ל דגם הכתובים שנאמרו ברוה"ק הם מדרגה ממדרגות הנבואה. (ויל"ע מהגמ' בסוטה מ"ח שדוד המלך ושלמה בנו הם נביאים ראשונים, וכן רש"י במגילה (יד). מונה את דוד המלך ע"ט, וצ"ל דזה משום שבחלק מהעתים יהיו נקראים נביאים).

אכן ק"ק לפ"ז כן בדברי רש"י במגילה, שבגמ' שם אמרין דאמנן הרבה נביאים עמדו לישראל אבל מ"ח הנביאים שנמנו הם אלו שנבואתם הוצרכה לדורות, והרי זה אינו שייך בדוד המלך שלא אמר נבואה כלל, אלא רק במקצת העתים נקרא נביא כלשון התו"ט. וצ"ל שהיה לדוד נבואות אחרות מלבד אלו שנא' בכתובים וע"ז הוא חשיב שנבואתו נצרכה לדורות.

ג. והנה תנן ביומא (לה): שבשעה שכה"ג מזכיר שם המפורש כל השומעים היו עונים בשמל"ו ובמקור הדין א"י בגמ' שם (לז). אמר חנניה בן אחי ר' היושע מהפסוק זכר צדיק לברכה (במשל"י) "אמר להם **נביא** לישראל בשעה שאני מזכיר צדיק עולמים אתם תנו ברכה", ומבואר דשלמה המלך חשיב נביא גם כלפי ספר משל".

והמהר"ץ חיות שם הק' וז"ל: "אע"פ דשלמה היה נביא, (סוטה מ"ח) מ"מ משלי הוא בכלל כתובים, ואיך נופל על זה לשון 'אמר נביא לישראל' אחרי שלא נאמרה רק ברוה"ק, ובעין יעקב הגי' אמר משה לישראל, אולם ע"כ ט"ס יש שם (דהרי זה קרא במשל"י). ומבואר כנ"ל, אלא שבתו"ט שממע שדוד המלך רק **נקרא** נביא כי המדברים בכתובים יקראו במקצת העתים נביאים, ולפי המהרצ"ח **באמת** היה שלמה נביא, אלא שספר משלי לא נאמר בנבואה אלא ברוה"ק.

ד. והנה כתב הרמב"ן בפר' תצוה (כחל), בביאור ענין האו"ת וז"ל: "**וזאת מ ד ג ה ממדרגת רוה"ק היא, למטה מן הנבואה, ולמעלה מבת קול משמשתמש בה בבית שני לאחר שפסקה הנבואה והפסוק אורים ותומים**" ומבואר בלשוננו שיש **כמה** מדרגות ברוה"ק, ומתוכן, נבואה, אורים ותומים, ובת קול. ומבואר א"כ כהתו"ט שכשאי"ת בלשונות חכמינו רוה"ק זה שם **כולל** לכמה וכמה דרגות, אלא שבזה המה חלוקים שהרמב"ן כת' ג' מדרגות ברוה"ק ונבואה מכללם, והתו"ט כת' שרוה"ק זה מדרגה ממדרגת הנבואה, ולפי המהרצ"ח זה ב' דרגות שונות ורוה"ק אין לה שייכות מצד נבואה לקרא שם נביא למי שמופיע בו רוה"ק, אלא שבלא"ה שלמה המלך עצמו היה נביא.

ה. אכן מור' הגר"ח דוד פינשטיין שליט"א בשיעורו במס' אהלות העמיד בזה מח' בין מרן הגר"ח הלוי זצוק"ל לבין התו"ט, דכבר ידוע מה שהובא בחידו' הגר"ז מנחות ל' (בנדמ"ח הוצאת מישור עמי קמ"ז) בשם מרן הגר"ח בזה"ל: "הגר"ח שאל מדוע הכתובים אין נקראים ג"כ נביאים, הא הכתובים ג"כ ברוה"ק נאמרו והיינו נבואה, ואין לומר דרוה"ק לאו היינו נבואה ומדרגתם קטנה מנבואה ולפיכך קדושת הכתובים קטנה מקדושת הנביאים, הא במס' סוטה (מה): מבואר דדוד במשל"י, ושלמה היו נביאים, משמנתו נביאים ראשונים בטלו האו"ת, מאי נינהו נביאים ראשונים שמואל דוד ושלמה. ועוד, דהא מניחים כתובים על גבי נביאים ונביאים על גבי כתובים הרי שקדושת שניהם שווים. ותירץ, שנביאים היינו שהנביא היה צריך לומר את הנבואה בע"פ, אבל כתובים היה הדין שמתחילה היה צריך לכתוב את הנבואה על הספר ואח"כ היתה נקראת מתוכה, וכן איתא בירמ' שנאמרו לו ב' נבואות למסור למלך יהויקים, אחת אמר לו מיד בעל פה, והשניה צוה את ברוך לכתובה על ספר ואח"כ מסר לו בכתב אל יהויקים, והיא היתה מגילת קינות שהיא מכלל הכתובים" ע"כ מה שנמסר לן בשם הגר"ח. ומפורש דלא כהתו"ט והמהרצ"ח.

[ובס' מאורי המועדים הביא בשם מור' מרן הגרמ"ד הלוי שליט"א לבאר לשון התפילה במוסף דר"ה שבפסוקי הנביאים אומרים "ועל ידי עבדך הנביאים, כתוב לאמר" ומאידך בפסוקי הכתובים הלשון "ובדברי קדשך כתוב לאמר", ולפי"ד הגר"ח א"ש דאף שהיו הנבואות כתובות על ספר אבל דינם היה להאמר ע"י עבדיו הנביאים, אך הכתובים דינם היו שיהיו כתובים ומתוכם יקרא וזהו אומר ובדברי קדשך כתוב לאמר].

ולדברי הגר"ח א"ש הגמ' ביומא (לז) שקוראת לפס' שנאמר ע"י שלמה במשלי "אמר הנביא", ולשון הרמב"ם בפיהמ"ש באהלות שקורא לפסוק שאמר דוד בתהלים "אמר הנביא".

פער הליון

נביאים וכתובים מסיני

אי' בברכות (ה) עה"פ "עלה אלי ההרה ואתנה לך את לחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם" (כד,ב), אשר כתבתי אלו נביאים וכתובים להורותם זה תלמוד מלמד שכולם נתנו למשה מסיני. ואי' בתנחומא (יתרו יא) אמר רב יצחק אף מה שהנביאים עתידין להתנבאות כולם קיבלו מהר סיני.

ובשבת (פח) בריך רחמנא דיהב אוריין תליתי לעם תליתי ע"י תליתיאי ביום תליתיאי בירחא תליתיאי. ופירש"י אוריין תליתיאי, תורה נביאים וכתובים, שניתנו ע"י משה ביום השלישי לפרישה בחודש השלישי.

ועי' בתענית (ט) מי איכא מידי דכתיבי בכתובי ולא רמיזי באורייתא, וכי רש"י "שהחומש הוא יסוד נביאים וכתובים" ובכולן יש סמך למצוא מן התורה.

וכי הראב"ן (פי הסידור) דמשו"כ נוסח ברכת ההפטרה "אשר בחר בנביאים טובים", שהוא על משקל ברכת התורה "אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו".

ועי' בנדרים (כב:) אלמלא חטאו ישראל לא ניתן להם אלא ה' חומשי תורה וספר יהושע בלבד. אכן המהר"ץ חיות שם הביא מהרמב"ן (סה"מ שורש ב') שכל ההלכות שנלמדו מדברי הנביאים הם ה**לכות מסיני**, כמ"ש בסנהדרין (כב:) ותענית (יז:) עד דאתי יחזקאל מאן אגמרינהו [דאין נביא רשאי לחדש], אלא הלכתא נינהו ואתי יחזקאל ואסמכיניהו אקרא.

והשב"ו (ח"ב סי' קפב) ביאר שכל דברי הנביאים **נרמזו בתורה** (תענית ט) והיו מבינים הרמזים ותגי האותיות, אך מכח החטא נתמעטו הלבבות וכיון שא"א להבין מהתורה עצמה, הוצרכו לספרי ה"נ"ך ושאר ספרים זאח"ז.

לימוד ג"ך

כי רש"י בפר' כי תשא עה"פ (לא,יא) ויתן אל משה ככלותו, אמר ר"ש בן לקיש מה כלה זו מקושטת בכ"ד מיני תכשיטין, כך תלמיד חכם צריך להיות **בקי בכ"ד ספרים**. ומקורו בתנחומא (כ) מה כלה וכו' כך ת"ח צריך להיות **פקח וזריז** בכ"ד ספרים.

כי הרמב"ם בהל' ת"ת (פ"א יא-יב) וחייב לשלש את זמן לימודו שליש בתורה שבכתב ושליש בתורה שבע"פ וכו'. ודברי קבלה בכלל תורה שבכתב הן, ופירושן בכלל תושבע"פ. ועי"ש שהוא בתחילת לימוד האדם, אבל כשיגדיל בחכמה א"צ לשלש אלא יקרא בעתים מזומנים תורה שבכתב. וכן בשו"ע י"ד (רמז,ד) חייב אדם לשלש לימודו שליש בתורה שבכתב דהיינו הארבעה ועשרים.

ועוד כתב הרמב"ם (ת"ת ב,ז) שחייב האב ללמד את בנו 'תורה שבכתב כולה', וכן העתיקו בטוש"ע י"ד (רמה). וביאר הב"ח דקמ"ל שחייב גם נביאים וכתובים, דהכל נקרא בשם מקרא ותורה שבכתב.

אכן כי הב"ח דדעת רש"י (קידושין ל) ש'מקרא' הוא תורה ולא נ"ך. וכ"ד הרא"ש (פסקי קידושין) דאינו חייב ללמדו אלא תורה ולא נביאים וכתובים. ועי' בב"ח שם שסיים דשלא כדון נוהגין העולם שלא ללמד בניהם בשכר אף נ"ך. והש"ך (רמה,ה) כי דמה שהעולם לא נהגו בזה, הוא עפ"י התוס' בקידושין ועו"ר שבלימוד ש"ס בבלי יוצאים גם יד"ח מקרא ומשנה מפני שכלול מהכל.

חלוקת נביאים וכתובים

בב"ב (יד:) מבואר שספרי הכתובים נפרדים מספרי הנביאים. ועי' מגילה לא. "שנוי בנביאים ומשולש בכתובים". ועי' במגילה ז. זכרון - מה שכתוב בנביאים, בספר - מה שכתוב במגילה.

ובשבת פח. נקראה התורה "אוריין תליתיאי" ע"ש תורה נביאים וכתובים (רש"י). ופי' המהרש"א שהראשון במעלה הם כתובים שניתנו ברוה"ק, ולמעלה ממנו נביאים שנאמרו בנבואה ולמעלה מהם התורה שנתנה באספקלריא המאירה.

והענין מפורש ברבינו בחיי (ויקרא ח,ח) בחילוק נבואה מרוה"ק, שהנביא בעת הנבואה הרגשותיו וכוחותיו בטלים ומופשט מהחומר, "וזו היא מעלת שמונה נביאים". אבל ברוח הקודש לא מתבטלים הרגשותיו ומדבר כדרך כל אדם, "אבל יעורר אותו רוח עליוני ויפיעו הדברים על לשונו, וידבר עתידות בסיוע אלוהי, וזו היא מעלת הכתובים". וכי' שמתעם זה הזכירו רז"ל בכל מקום תורה ונביאים בסדר מדרגות הנבואה.

והגר"ח (מובא בחי' הגר"ז תמורה יד) ביאר דאע"פ שקדושתן שווה (עי' לק') ולכן מניחים זה על זה, חילוקם הוא שהנביאים הם נבואות שנאמרו לנביא כדי לאומרו, אלא שאח"כ גם כתב, משא"כ כתובים שנאמרו כדי להכתב ומשו"כ נקראו כתובים. וכע"ז בפחד יצחק (שבועות ב) עי"ש בהרחבה.

ובאמת ליעקב (מבוא ז) כי שהחילוק הוא דמה שנאמר ונשלח לישראל ע"י הנביא נקרא נבואה, וכן הנהגת ה' עם ישראל שנכתבה ע"י נביא. משא"כ נביא שכתב מגילה ברוה"ק בדבר יחיד, הרי זה **ספר לימוד** ונכלל בין כתבי הקדש אבל אינם אלא כתובים.

בחלוקת נביאים ראשונים ונביאים אחרונים, כתב הגר"א בפי' לישעיה (א,א) "נביאים הראשונים ראו באספקלריא המאירה שבאינה מאירה, לבד מש"ר ע"ה. אבל נביאים האחרונים ראו באינה מאירה שבאינה מאירה, נקראו 'חוזים' שהוא פחות מנביא". ועי' ביאור הענין בהגהת נכדו שם.

פער הליון

אמירת פסוקי ג"ך בעל פה

נחלקו הראשונים לגבי האיסור של **דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרם בע"פ** (גיטין ס; תמורה יד:) אם נאמר גם בנביאים וכתובים. שהתוס' בתמורה הק' היכי קאמרינן מזמורים בע"פ, ותי' דאין להקפיד רק מה שכתוב בחומש. אך רגמ"ה כי להדיא בגמ' 'דברים שבכתב' - תורה נביאים וכתובים. וכן מוכח בתוס' ב"ג ק: (ד"ה כדמתרגם). וכ"מ בריטב"א (יומא ע) שכ' הטעם שמותר לקרוא פסד"ז בע"פ, משום שנאמרים דרך שבח ותפלה והודאה, דהאיסור הוא רק בדברים שהם חובת קריאה, עי"ש, הרי שעצם האיסור נאמר אף בנ"ך. וכן דעת הרדב"ז (ח"ח י) שכל הדברים שניתנו להכתב נקראים דברים שבכתב לענין זה ואף הכתובים שנאמרו ברוה"ק. וביאר דכיון שטעם האיסור משום פיסוק טעמים, או כמ"ש הר"ן משום חסרות ויתרות וקרי וכתבי, אין חילוק בין תורה לנו"כ.

ובחי' הגר"ז (תמורה) הק' דהרי ילפי' ממ"ש למש"ר כתוב לך את הדברים האלה, ועדיין לא נאמרו נו"כ, וע"כ הצייווי נאמר רק על התורה. ויישב דבמ"ש כתוב לך, נאמר דין דניתן להכתב ודין הכתיבה בעצמו אוסר אמירה בע"פ, ולכן בנו"כ מכיון שניתנו להכתב, ממילא יש בהם איסור בע"פ. (ויסוד הדברים נרמז ברדב"ז עי"ש).

קדושת כתובים כנגד נביאים

בר"ה (לב) אי' לגבי אמירת פסוקי מלכויות זכרונות ושופרות, מתחיל בתורה ומסיים בנביא. והק' התוס' דבכל מקום משמע דנביאים עדיף מכתובים, ומדוע כאן מקדימים את פס' הכתובים לנביאים, ותי' דתהלים קדם לנביאים.

והר"ן שם (ט. מד"ה) כי דאמנם קדושת נביאים גדולה מהכתובים, אך דוקא משו"כ מקדים הכתובים לקיים מעלין בקדש. ועי' בחי' אנשי שם שכתובים נקראו 'דברי קדושה', ונביאים נקראו 'דברי קבלה' שכן קבלו מפי הגבורה ולכן קדושתם חמורה.

וכן בדברי רב"ח (שם) מבואר דס"ל שקדושת נביאים גדולה מכתובים ולכן אין להניח כתובים על נביאים. וכ"כ האבודרהם (תפלת ר"ה) שחמורה קדושת הנביאים מכתובים.

אך הריטב"א בר"ה כי בשם ר"י שכתובים וכתובים **שויים בקדושתן**, וראייתו שבגמ' מגילה לא חילקו ביניהם לענין הנחה זה על זה, [ורק בסדר הכתיבה מקדימים נביאים מפני שחלקם קדמו בזמן, ועי"ש ע]. וכך נפסק בשו"ע (יו"ד רפב,ט ברמ"א) שמניחין כתובים ע"ג נביאים ולהיפך, ומקורו מהר"ן במגילה. ועי' בחי' אנשי שם ובמג"א (קנג) שהק' בסתירת דברי הר"ן במגילה ובר"ה (שם). ובפחד יצחק (שבועות ב,י-יא) יישב שביחס לספרי הנו"כ קדושתם שווה מכיון שספר הוא מצד דין הכתיבה, וכשנכתבה הנבואה הרי היא ככתובים. אבל מצד עצם הדברים, גדולה קדושת הנביאים שדבריהם נאמרו בצורת נבואה.

ספרי הנביאים בקלף

בב"ב (יג:) לגבי ספרי תורה נביאים וכתובים, דעת חכמים שכל אחד ואחד בפני עצמו. ופירש"י שכל ספר וספר של נביאים ושל כתובים צריך להיות כרך לעצמו. וטעם הדין כי התוס' שלא יהא נראה הכל כמו נביא אחד.

ובגיטין (ס) מבואר שתירו לכתוב ספרא דאפטרטא אף שאינו נביא שלם, משום עת לעשות לה; שאין יכולת לכל צבור לכתוב נביאים שלם. [ועי' חזו"א (או"ח סי' סק"ט) שבקריאה מספר שאינו שלם איכא איסור של דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרם בע"פ, או דאסור משום שאינו כבוד התורה].

וכי' הלבוש (רפד) דכיון שתקנת ההפטרה היא בציבור וכעין קרה"ת (עי"ש), "אין יוצאין בציבור כלל בקריאת הפטרות שקורין בחומשין הנדפסין כיון שאין נכתבין בכל הל' ס"ת או כמגילה".

ועי' א"ז שם שהביא מעולת תמיד שבשעת הדחק מותר לקרוא את ההפטרה אפי' בע"פ. והמג"א הביא תשו' הרשב"א שאפשר לברך על קריאת ההפטרה גם בלא ספר. ועי"ש דדעתו שנוביא שלם מודפס נחשב ספר כשר (גם לפי הלבוש). אמנם בקובץ תשובות (ח"ג מט) כי דאינו בדפוס שבזמננו שאין בו כח גברא כלל, וגם שצילום ל"ח כתיבה. [ועי' חזו"א (שם יא) דהמעלה רק בנביא כתוב כדון אבל בספר תנ"ך אין שום מעלה על פני חומש].

ודעת הגר"א (מע"ר קלו) שצריך לקרוא מנביא הנכתב בגליון כס"ת עם עמודים. וכי' המשנ"ב (רפד,א) שלכתחילה כך ראוי ונכון שלכל ציבור יהיו נביאים שנכתבו בקלף כדון, ועי' בשעה"צ (ד) דמצוה להתנאות בהם.

ובס' הלכות הגר"א ומנהיגו הביא שהגר"א דקדק שיהיו בביהכ"נ **כל ספרי ה"נ"ך בגליון כס"ת**, גם משלי תהלים ואיוב ודה"י. וביאר דס"ל דבדברים שבכתב הוא דין של כתיבה כדיניה, ומה שהקילו בספרא דאפטרטא משום עת לעשות לה; הוא רק לגבי הדין שא"צ ספר שלם, אבל עדיין צריך את שאר דיני כתיבת סת"ם. ולכן אף שביחיד התירו לקרוא כשאנו בדיו וקלף כהלכתו, מ"מ בציבור אין עניות, וצריכים את כל כתבי הקדש בקלף כדון ס"ת.

הנחת נ"ך על חומש מודפס

הרב זיו שצ'לקה

איתא בשו"ע י"ד (רפב, יט) מותר להניח ס"ת על ס"ת ומניחים חומשים ע"ג נביאים וכתובים אבל אין מניחים נביאים וכתובים ע"ג חומשים ולא חומשים ע"ג ס"ת עכ"ל ומקורו בגמ' מגילה (כז).

ונשאלת השאלה האם דין זה קיים אף בחומשים ונ"ך המודפסים בזמננו או לא.

בערוה"ש י"ד (רפג, ו) כתב וז"ל ודאי כל ספרי הקודש הם קדושים אך זהו קדושה כללית אבל בפרטי הקדושות זה למעלה מזה וס"ת למעלה מכולם זהו כשנכתבו לשם קדושת ס"ת על הקלף כדן אבל סתם ספרים כשלנו וכ"ש בספרים הנדפסים אין בהם פרטי הקדושות אלא כולם קדושתם שוה וגם לענין הנחה זה על זה אין בהם מעלה זה על זה ואין חילוק בין תורה שבכתב לתורה שבע"פ זכולם קדושים ומניחים זה על זה עכ"ל.

אולם דעת כל פוסקי זמננו שגם היום יש להקפיד בכך, כמו שכתב בספר "ועלהו לא יבול" (עמ' רסט) בשם מרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל שדברי הערוה"ש לא נתקבלו ושומרי תורה מקפידים ע"כ וכ"כ בחוט שני (ריבית עמ' ק"ל) וז"ל אבל אין להניח נ"ך על תורה שבכתב ואפילו בספרים הנדפסים וכ"ש שאין להניח תורה שבע"פ כגון גמ' או סידורים המודפסים על תנ"ך עכ"ל. וכן דעת מרן הגר"ח ק"ש שליט"א (הליכות חיים ח"ב עמ' קמה) וכן מנהג העולם להקפיד בכך גם בזמננו.

ונראה להביא ראיה לדברי ערוה"ש משרות"ה ר"י מיגש (סי' צב) שכתב וז"ל: וששאלת על אמרם מניחין תורה ע"ג נביאים אם דין ספרי התלמוד בזה כדן התורה אם לאו.

תשובה - אין כוונתם באמרו אין מניחין תורה ע"ג נביאים אלא על התורה עצמה, אבל התלמוד הוא באור התורה ופרושה לא אמתה של תורה הלא תראה שאינו צריך שרטוט כאמתה של תורה ומהו תדע שאין קדושתו מגעת לקדושת התורה עצמה ולא עוד אלא אפילו לקדושת שאר כתבי הקודש אינו מגיע והואיל ואנחנו רואים שאינו מטמא את הידיים מצורף עם היתור בלתי צריך שרטוט א"כ אפילו ע"ג כתובים אין מניחין אותו וכ"ש ע"ג נביאים וכ"ש ע"ג תורה עכ"ל.

ומבואר בדבריו שקדושת ס"ת נובעת מכך שצריך שרטוט (בכל שורה) וקדושת נביאים וכתובים נובעת מהיותם מטמאים את הידיים ומשום כך הם קדושים יותר מספרי גמרא שאינם צריכים שרטוט ואינם מטמאים את הידיים. ולפי זה בספרים הנדפסים בדפוס שאינם צריכים שרטוט ואינם מטמאים את הידיים (כדאיתא במשנה י"ד ד.ה) לכאורה אין הבדל ביניהם בדרגת הקדושה ומותר להניחם זה ע"ג זה וכדברי ערוה"ש.

אולם כמו שכתבנו דעת פוסקי זמננו שגם היום יש להקפיד בכך וכן מנהג העולם ולכאורה הטעם הוא משום שגם היום יש לחומש "שם" חומש בפי העולם וכן לנ"ך יש "שם" נ"ך ולכן למראית העין נראה הדבר כבזיון כתבי הקודש אם מונח נ"ך על חומש ולכן כתבו הפוסקים שגם היום יש להקפיד בכך ואע"פ שמדינא אפשר שמוותר.

ואם כנים הדברים שהאיסור היום הוא מפני מראית עין בלבד ולא מדינא אזי יש לדון בכל מקרה האם נראה הדבר כבזיון כתבי הקודש או לא וכדלהלן:

א. סידור שיש בו ספר תהילים - כיון שבפי העולם סידור עם תהילים נקרא סידור ולא תהילים ממילא דינו כמו תושב"ע ומותר להניח עליו גמרא אולם אסור להניחו על ספר תהילים.

וראיתי בשו"ת רבבות אפרים (ח"א קיט, ב) שהביא בשם הגר"ש ואזנר שליט"א שבאין הבדל בין ספר תהילים לסידור עם תהילים ומותר להניחם זה על גבי זה אולם בספר דרך שיחה (ח"ב עמ' תכה) מובא שהחזו"א אמר שסידור שיש בו פרקי תהילים אין בו קדושת כתובים כיון שהסידור הוא העיקר ולא התהילים (ויש להעיר שלכאורה אותו נידון יהיה בכל סידור כיון שבכל סידור יש מגילת שיר השירים).

ב. דפים שיש בהם פסוקים מהתורה - כיון שדפים אלה אינם נקראים חומש בפי העולם לכאורה יהיה מותר להניח עליהם גמרא כיוון שאין הדבר נראה כבזיון כלל, אלא שלמעשה ראיתי בשו"ת וישמע משה (ח"א עמ' דש) ששאל את הגר"ש זצ"ל האם דף שמודפס בו סדרה מפרשת השבוע שמחלקים לבנות בבית הספר יש קדושת חומש ואמר לו הגר"ש שאכן יש לזה קדושת חומש ואסור להניח עליו סידור ואפילו אם יש רק פסוק אחד עכ"ל.

ג. בשו"ת התעוררות תשובה (ח"ד, קנא) הסתפק האם האיסור הוא רק להניח נ"ך על חומש אבל אם כבר מונחים כך אין חיוב לסדרם או שמא יש חיוב גם להוריד נ"ך המונח על חומש ולא הכריע בדבר אלא נראה קצת שנטה להקל ע"ש (וכן הסתפק בשו"ת נחלת אליהו סימן צ' האם צריך לבטל מתורתו בשביל כך).

ולפמשנ"ת שהיום מעיקר הדין אין הבדל בדרגות הקדושה אפשר שיש להקל בכך ובפרט במקום ביטול תורה או טירחה מרובה וצ"ע למעשה.

לקביעת חברותא
9141217
24 שעות ביממה

דרושים חברותות:

נושא	מקום	שעה	טלפון
גמ' הוריות ובבא מציעא	עטרת שלמה		052-7617912
מסכת נדה	ברכפלד	9-1	052-7683978
דף היומי בעיון קל	ג. דרומית	10:00-1:00	052-7631231
הלכות נדה טושי"ע	עדיף אחדות ישראל		052-7642436
פתוח			054-8453427
פתוח		8:30-9:00	054-8463354
גמ' בעיון	ברכפלד	8-10	052-7252877
סוגית מוקצה	ברכפלד		054-8491866
מ"ב / משניות / דף היומי	היכל יצחק	6:45 זמן קצר לפני התפילה	052-7166799
לימוד קל [אדם מבוגר]	ברכפלד		058-4145691
שיעור דף היומי באוירה מיוחדת	רב ושמואל בשטיבלאך	9:30-10:30	054-8404494
גמרא עיון	עדיף משובב נתיבות	5-7	054-8417570
חושן משפט	עדיף מרומי שדה		052-7145213
הלכה, עדיף בו"ח	בית תפילה	4:00-6:00	054-8407213
הלכות שבת			054-8453427
עדיף גמ' בעיון			052-7146329
דף היומי	אזור נתי"ם	3:30-5	054-8495080
פסחים בעיון עם האחרונים	בן איש חי	6:00-7:30	054-8427799
דף היומי - חזרה	קצה"ח	10:45-11:15	9743891
הלכות פסח טור ב"י מ"ב	גבעה דרומית		052-7153594
הל' תפילין ס' לב ביסודיות	עדיף רשב"י	שעה	050-4142112
פתוח	זכרון מאיר מס"י	9:00-10:45	9740930
דף היומי או הלכה	פתוח	8:00-9:00	050-4112397
פתוח	שלוש שעות		052-7158524

לקביעת חברותא התקשר עכשיו: 9141217

מענה אנושי

בטל' 052-7678393 בין השעות 2:00-2:30 בצהריים
או בטל' 9743891

במידה ואינך מעוניין בפרסום מספר הטלפון יש לציין זאת

נושאי הגליונות הקרובים

ויקהל - מלאכת המשכן

פקודי - אדר ראשון ושני

ויקרא - ברית מלח

ד"ת [עד 700 מילים] יתקבלו בצירוף שם מלא בדוא"ל: gal2@okmail.co.il
או בדיסק, עד יום שלישי בלילה.
קבלת כתי' [כולל תגובות] עד יום ראשון בלילה (בצירוף הוצאות הקלדה).
בתיבות עומקא דפרשה:
ע"י אוצה"ס בית יוסף רח' שדי חמד • ביהכ"נ משובב נתיבות רח' נתי"ה מ' חדש! ביהכ"נ בית תפילה רח' נתי"ה מ'

להנצחות ופרסום בגליון:
052-7678393

לקבלת הגליון בדוא"ל בקביעות בכל ערש"ק,
יש לשלוח בקשה לכתובת:
gal2@okmail.co.il

לע"נ
מרת רוחמה שיינא דבורה
בת הר"ר מרדכי ע"ה
נלב"ע כ' אדר א'

לע"נ
אסתר הינדא
בת ר' שאול יצחק